

Røde Vejrmølles sidste år i Herstedøster

Af Frits Beck Kristensen og Jørgen Nielsen

Ejeren af Vejrmøllen og kroen ønskede i 1768 at samle sine jorder og frigøre sig fra landbyfællesskabet i Herstedøster. 5 år senere – efter 18 ansøgninger og breve – var der ikke sket ændringer. Bønderne fortsatte med at have deres jorder fordelt i stykker i hele Herstedøster, så tilsåning og høst måtte foregå i fællesskab. De mange skrivelser om sagen viser, at uenighed kom til udtryk, så vi kan se 1700-tallets uklare lovgivning, magtforhold og mentalitet afspejlet i Herstedøster.

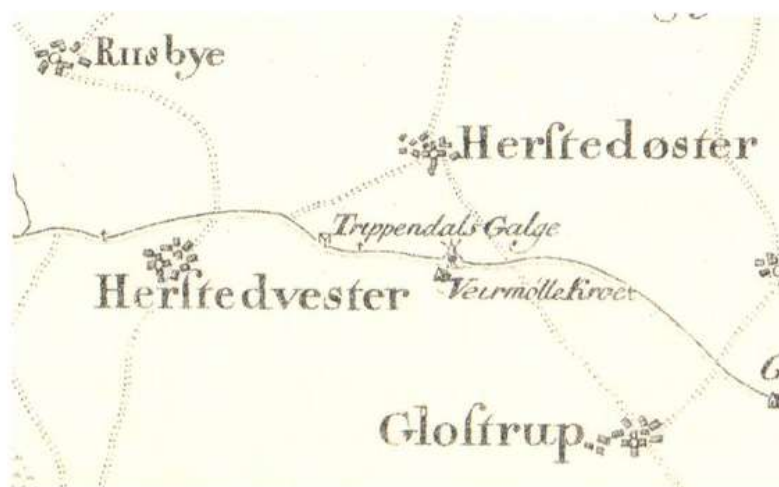
Henrich Cronberg

Navnet Røde Vejrmølle blev første gang brugt i 1779. Da Henrich Cronberg i 1752 overtog møllen, kroen og jorderne blev møllen kaldt Vejrmøllen. Bygningerne var en firlænget gård med mølle, som lå syd for den gamle Roskilde Landevej. En rejsestald lå nord for landevejen.

Henrich Cronberg havde fulgt med i diskussionen om en fornyelse af landbruget. Det var almindeligt, at man havde strimler af jord fordelt, så man kun kunne beslutte dyrkning i et fællesskab i landsbyen. Målet med nye landbo-reformer var at ophæve fællesskabet, samle jorderne og flytte gårdene omkring byens gadekær ud på deres jorder. Cronberg mente, at han med henvisning til en forordning fra 1758-60 kunne benytte sig af de nye muligheder. Det viste sig, at forordningen krævede enighed i landsbyen. Denne enighed kunne kromanden ikke finde i Herstedøster. 5 års sagsbehandling afsluttedes i 1772 uden resultat.

Sagen starter den 19. oktober 1768

Kromand og mølle ejer Henrich Cronberg sender en velformuleret ansøgning til Landvæsenskontoret. Han har de nødvendige høflighedsformularer i orden. Ansøgningen begynder med »*Deres Excellence. Høj og Velbårne. Højædle og Velbyrdige Herrer*«, og Cronberg underskriver sig »*underdanige tjener*«. Han har ingen nytte af den mark, som ligger i Fælled (fælles

Udsnit af kort over Københavns Amt fra 1766, tegnet af O.C. Wessel for De Kongelige Videnskabers Societet. Her er Vejmølle Kro indtegnet syd for den gamle Roskildevej.

græsmark), for han har ingen kreaturer. Nu ønsker han at komme ud af landsbyfællesskabet.

Så længe Cronberg og bønderne ligger i fællesskab, vil jorderne være dårligt gødede, da ingen har lyst til at gøde til andres fordel. Nogle af jordlodderne er altså konstant udpinte og kan kun bruges til havre, som klarer sig på næringsfattig jord. Byggen kræver derimod mere næringsrig jord, og det mener Cronberg, at han får, når han får sine egne jorder.

Bønderne har foruden udbytte af egne marker også glæde af en af Cronbergs marker. Han tilbyder bønderne denne jord, som er god og fed. Han vil til gengæld have et andet stykke jord, så han kan få sine marker samlet på ét sted.

Kromanden synes, at han har et godt tilbud til bønderne. Særlig vigtigt er det for ham at henvise til den kongelige forordning, som giver ham mulighed for sammenlægning. Han undlader ikke at beskrive, hvorfor denne forordning er kommet: »... angående det skadelige fællesskab at ophæve, og derimod udørkede og skarpe jorder at forbedre.«

Herstedøsterbønder afviser kromanden

Tre bønder – Jørgen Rasmussen, Johan Olsen og Lars Nielsen – skriver til regimentskriver Dahl d. 18. december 1768, at kromandens forslag vil skade deres bedrift. Ganske vist får de ved sammenlægningen noget jord af Cronberg, men hver bonde får så ikke lige meget jord. Kromandens jorder vil med hans forslag få diger med grøfter ind mod de andres græsningsarealer. Bøn-

derne frygter »at deres kreaturer, formedelst ringe græsning, bestandig er svage, skulle omkomme i de grøfter ...«. De tre har talt med de andre bønder: »Så hver mand i byen så gerne, at de beholdt deraf jord, såsom det har været tilforn«. Man taler om tingene i Herstedøster. Man kan blive enige om, at der ikke skal ske nogen forandring.

Hvem kan betale for et landkort over Herstedøster?

Regimentskriver Dahl er meget skeptisk over for Henrich Cronberg. Han mener, at han her har en mand, som er uden for bondestanden. Kromandens skriftlige og direkte henvendelse til myndighederne tyder på, at han er lidt uden for den daglige kontakt i byen. Cronberg er meget ivrig efter at få gennemført en ny opdeling af jorderne, men regimentskriver Dahl bemærker, at Cronbergs økonomi er dårlig. Han kan – og det har Dahl et frisk eksempel på – gå fallit fra den ene dag til den anden. Ville en eventuel ny ejer af Cronbergs jorder være tilfreds med den opdeling af jorderne, som Cronberg har fået?

Har kromand Cronberg i det hele taget råd til at få opmålt sine jorder, så der kunne laves en ny opdeling i Herstedøster? Dahl har i dette år (1768) haft Cronbergs ejendom på auktion for påhæftende restancer. Hvis der skal ske en omfordeling af jorderne, kræver det opmåling og et kort, som skal tegnes af en landmåler. Udgiften skal parterne selv betale.

Kort over jordene blev lavet i forbindelse med landboreformerne. Derfor har vi lokale kort i dag med angivelse af ejendomsforhold og vejføring. Det første kort over Vridsløselille blev tegnet i 1784 og kan ses på Lokalhistorisk Samling, Albertslund. Hvis Cronberg havde fået et kort med markgrænser tegnet i løbet af 1769, ville vi i dag have et endnu ældre kort end Vridsløselilles.

Kromanden venter ikke, men handler

Henrich Cronberg havde til sin mølle og kro nogle stykker jord tilhørende gård nr. 1. Nu fik han købt Ingvard Pedersens gård nr. 7. Ingvar Pedersens gård kom til salg, fordi han var død i Stokhuset (et arresthus på hjørnet af Stokhusgade og Østervold i København). Ingvar Pedersens forbrydelse kendes ikke. Måske har det haft betydning for prisen.

Efter $\frac{3}{4}$ års ventetid på svar fra landvæsenskontoret sender Cronberg en ny ansøgning om at få den sidst anskaffede gård med i omfordelingen af jorder. Kan det sætte skub i det dødvande, som sagen er kommet i? Amtmanden svarer, at landinspektørerne for tiden er i Kolding, så opmåling af Herstedøster må vente.

Endelig sker der noget. To landinspektører ankommer til Vejrmøllekroen. I krostuen er kromanden og bønderne, som er uenig med ham. Landinspektørerne mener, at kromanden kan henvise til en forordning om udflytning, og at bønderne ikke bliver snydt ved fordelingen.

Efter mødet i krostuen blev det nødvendigt med en vandring ud over markerne. Landinspektørerne ville se, om bønderne havde ret i deres afvisning af omfordelingen af jorderne i Herstedøster. Kromanden argumenterede for sit ønske, mens bønderne fastholdt, at *»der i denne sidste strækning jord forefaldt en del god engbund, hvilket at fragå ville blive til tab for byen«*.

»Herstedøster bymænds ubegrundede modvillighed«

Tiden går med breve og rapporter. To år efter den første ansøgning er der intet sket. Man kan ikke tale sig til en løsning i Herstedøster. Den langvarige sagsbehandling eller måske især bøndernes modvilje, får stiftamtmand von Pröck til at sige sin mening om Herstedøsters bønder. De er ikke de eneste bønder i Danmark, som mod reformer har *»alle optænkelige indvendinger ... som ved første øjekast ikke indser, eller af blot indbildning for det gamle, har engang lyst til at se nytten ... af fællesskabets ophævelse ...«* Stiftamtmanden må absolut støtte kromandens ansøgning.

Landvæsenskontoret magter ikke at overbevise bønderne, så man beder stiftamtmanden om selv at indkalde de modvillige bønder til en samtale. En kraftig formaning vil bringe bønderne på andre tanker. Det håber man i hvert fald på landvæsenskontoret.

Forordning fra kongen og formaning fra amtmanden

Stiftamtmand von Pröcks næste skrivelse i sagen kommer først efter fem måneder, i april 1771. Han har til gengæld haft bønderne til formaninger og henvist til, at den kongelige forordning af 28. juli 1769 gav kromanden ret til at få sit ønske om udskiftning behandlet. Denne forordning var ikke gælden-

de, da kromanden startede sagen i 1768. Desværre var reglerne for udskiftning kun lidt skarpere end i forordninger fra 1758-60: Hvis en bonde ønskede udskiftning »burde de øvrige lodsejere ikke være derimod«. Man havde i Herstedøster og andre steder oplevet, at den uklart formulerede forordning måtte opstrammes, så der kom en ny forordning i 1776. Derefter havde alle lodejere pligt til udskiftning, hvis blot én af ejerne krævede det. Så fik man midler til at løse konflikter, som denne i Herstedøster, hvor kromanden måtte døje med årelang sagsbehandling.

Von Pröck opstiller de nærmere betingelser for sagens gennemførelse og slutter med endnu engang at beskrive bøndernes modvilje: »vrangne fordomme af forandringer i almindelighed«.

Amtmanden håner bøndernes frygt for, at kreaturerne drukner i grøfterne. Den historie er kun lavet for »at betage ansøgeren lysten«. Alt i alt endnu et udtryk for »modvillighed af bønderne og vrangne fordomme af forandringer i almindelighed«. Selv et løfte om en præmiebetaling til bønder, som udskifter, fristede ikke bønderne i Herstedøster.

Kromanden får ret, men intet sker

Da månederne går, må Henrich Cronberg igen skrive til Rentekammeret: »Jeg haver for ungefær 1½ år siden ... men da jeg til datum ikke nu haver været så lykkelig at få min attrå iværksat ...«. Han står nu over for at skulle tilså sine jorder. Det vil så igen forsinke en fordeling til efter næste høst. Cronberg får også denne gang støtte af amtmanden. Rentekammeret undskylder: Landinspektør Bærner har andre forretninger i gang, så han kan ikke lave opmåling af jorder i Herstedøster. Cronberg har nok længtes efter en dato. Hvornår kan landmålingen ske? Dette intetsigende svar slutter Rentekammerets brev: »... det skal ske, såsnart ske kan«.

Landvæsenets kommissærer besøger senere Herstedøster. De ser på området og giver ordre til opmåling. Cronberg må i 1772 spørge: Opmåling, tak – men hvornår? Nu skal han igen til årets jordbehandling, og så kan en ny udsættelse komme på tale. Han vil jo helst sørge for gødning til den jord, han får som sin nye ejendom.

En ny Roskilde Landevej

Den 24. juli 1772 behandles kromandens sag igen på Landvæsenskontoret. Det hele startede med ansøgningen d. 19. oktober 1768. Efter de fire år er problemstillingen en helt anden. Der er anlagt en ny, snorlige landevej mellem København og Roskilde. Kromand Cronberg vil gå fallit, hvis han holder kro og driver mølleri ved den gamle landevej i Herstedøster. Bønderne på egnen færdes ad den nye landevej og kan lige så let lade deres mel male et andet sted end i Vejrmøllen i Herstedøster. Da kongen har ønsket kroer langs landevejene, er et af Cronbergs forslag, at møllen sælges til den kongelige myndighed. Forslaget afvises, men svaret til kromanden slutter: *»... men vil forflytningen i sig selv, når denne gøres, nærmere oplyselig ansøgning.«* Med andre ord: Forfra med nye ansøgninger, kære Cronberg.

I 1773 blev mølleejerens jorder udskiftet af fællesskabet. Han havde gård nr. 1 på en tønne og 7 skæpper hartkorn og fik denne gård sammenlagt med Ingvar Pedersens gård nr. 7 på 6 tønder og 1 skæppe hartkorn.

Det blev Henrich Cronbergs efterfølger, møller Niels Jensen Hallander, som i 1774 fik bevilling til flytning af møllen og kroen til den nye landevej. Her kom den nye kro og mølle til at ligge perfekt i forhold til kunderne i Vallensbæk, Herstedøster, Brøndbyerne og Glostrup. I 1780 fik møller Christen Bording tilkøbt sig en gård i Herstedvester by, og den gård blev udskiftet.

I 1775 solgtes i Herstedøster gård nr. 7 og krobygningen til Gabriel Thomsen, og dette sted blev kaldt »Møllegården«. I 1776 blev den gamle mølle sat til salg ved en annonce i »Adresseavisen« nr. 175:

»Den på gamle Roskilde Landevej beliggende Vejrmølle er underhånden til nedbrydelse til købs. Liebhaberne ville behageligst med ejeren på det nye sted om købet akkordere«

Kilder

Rentekammersager i Rigsarkivet samt amtmandssager i Landsarkivet For Sjælland m.m.
Landvæsenskommissionens papirer angående landsbyen Herstedøster i Københavns Amt 1768-1798

Jens A. Pedersen: Mel og brød. Glostrup og Omegns Fællesbageri, 1969

Jørgen Dieckmann Rasmussen: Bønderne og udskiftningen. København, 1977